

MAHTUMKULU'NUN DİVANINDA İNSANIN PSİKOLOJİK YAPISI

Human Psychology in Mahtumkulu's Collection of Poems

Mikail SÖYLEMEZ¹

Özet

Bu çalışmada, Türkmen edebiyatının büyük üstadı Mahtumkulu'nun divanı çerçevesinde insan psikolojisine dair tahliller yapılmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Mahtumkulu'nun kısa hayatı, tahsili ve düşüncesinin kısa temaları anlatılmaktadır. İnsanın psikolojik yapısı başlığı altında; insanın psikolojik yapısını olumsuz etkileyen dört kavram ve etkileri anlatılmakta, devamında ise insanın manevi kalbi, basireti ile ferdi ve külli akıl anlatılmaktadır. Son bölümde de ruh ve beden ilişkisi anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahtumkulu Divanı, insan psikolojisi, insan karakteri

Abstract

In the first part it is told about Mahtumkulu's short life story, his education and his ideas briefly. The four concepts which effect the human psychology negatively are referred under the name of the human's psychology. In the continuous part, it is mentioned about the human's spurious, forethought, individual mind and universal mind. In the last part it is referred deeply the relationship between the spirit and the body.

Key Words: Mahtumkulu's Collection of Poems, Human Psychology, human character

Giriş

Bilindiği üzere insanın, fizyolojik ve psikolojik olmak üzere iki yapısı, cephesi vardır. İnsanın psikolojik yapısından kastım; Psikoloji alanına giren, insanın fizyolojik yapısının dışında kalan ve ruha bağlı insandaki bütün manevi duygu ve latifelerdir. Bilindiği üzere bu alan çok geniştir. Mahtumkulu divanında İnsanın psikolojik yapısı adı altında incelemek istediğim, insan psikolojisinin bütünü değil, insanın psikolojik yapısı içinde yer alan kişilik ve kişilik özelliklerini (şahsiyetini, karakterini, mizacını) olumsuz veya olumlu etkileyen kavramların tutarsız bir eğitimden nasıl etkilendiğini ve bunun neticesinde insanın doğruluktan nasıl saptığı konuları üzerinde durdum.

Psikolojik yapı içinde yer alan kişilik (şahsiyet), karakter ve mizacı birer cümle ile şöyle açıklamak mümkündür. Şahsiyet hem parçalanmaz bir birlik ve bütünlüğü, hem de benlik duygusuna dayanan bir birlik ve beraberliği temsil eder. Şahsiyet (kişilik) bir insanın maddi ve manevi subjektif ve objektif yönleriyle bütün vasıflarını ifade eder. Varlığımıza yön veren şahsiyetimizdir, kişiliğimizdir. İnsanın tutarlı bir karaktere sahip

¹ Yrd.Doç.Dr.; Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, 21280 Kampüs-Diyarbakır, e-mail: soylemezmikail@hotmail.com

olabilmesi için, devamlılığı olan bir kişiliğe sahip olması gerekir. Karakter eski Yunancadan gelen bir kelimedir bir kavramdır. Damga ve damga basıcılığı anlamına gelmektedir. O'nu kendisine çok benzeyen "huy" ve "mizaçtan" ayırmak gerekir. Mizaç ruhi olmaktan ziyade fizyolojik yapımızın bir mahsulüdür. Fakat aynı zamanda psikolojik yapı ile de ilişkisi vardır. Hüy bir halk tabiridir. Kapsadığı anlam net olmayan bir sübjektifliği içermektedir. Hem mizaç hem de karaktere kaçan bir mana taşır.

Mahtumkulu divanında insanın manevi kalbine yön veren "ucb", "riya", "kibir", "hased" kavramları ve etkileri ile, bunlarla alakalı "nefse uymama" "nefis terbiyesi" gibi insanın psikolojik yapısını ilgilendiren temalar üzerinde duruldu.

Çünkü nefse uymama, nefis terbiyesi eğitimin çok önemli görevlerindedir. Eğitimin ana hedeflerinden biri de faydalı davranışları kazandırmak, zararlı davranışları bıraktırmaktır. Bu da ancak faydalı iyi işleri yapmak, kötü zararlı işleri terk etmekle mümkündür.

Mahtumkulu'nun kısa hayatı: Türkmen edebiyatının büyük ustası ve Türkmenistan'ın manevi lideri Mahtumkulu, 1733-1798 yılları arasında yaşamış, okuma-yazmayı, Farsça ve Arapçayı, zamanın önde gelen alimlerinden olan, babası Devlet Mehmet Azadi'den öğrenmiştir. Buhara'da ve Hive'de iyi bir medrese eğitimi görmüş, Arapçayı, Farsçayı ve edebi Doğu Türkçesini öğrenmiştir. Nizami, Sadi, Fuzûlî, Nevâî gibi Türkçenin ve Farsçanın klasiklerini tanımıştır. Dünyaya geldiği yer Hazar denizi'nin güney-doğu tarafından denize dökülen Etrek çayı civarındadır (Söylemez, 2009:54).

Mahtumkulu divanında, İnsanın hayatı, ahlakı, sanatı, ölüm ve ötesini kapsayan konuların tümü dile getirilir. Ayrıca eserlerinde, idealindeki fertlerin ideal tipleri terennüm edilir. Bu mütefekkir divanında muhteva olarak, iyi insanla-kötü insan'ın, mertle-namerd'in, güzelle-çirkinin mukayesesine geniş bir yer verir. İnsanları, iyiliğe ve doğruluğa çağırır. Bu büyük düşünür aynı zamanda Ahmet Yesevi'nin takipçisidir (Bekmiradov, 1987:10).

Mahtumkulu tıpkı Yunus Emre gibi diyardan diyara dolaşarak halkı irşada çalışmış. Nasıl ki bizde "Devri zaman içinde herkes Yunus'un şiirlerini söylemiş onun tarzını taklit etmiş. Çeşitli toplantılarda onun veya onun tarzında yazılmış şiirlerin ilahi biçiminde besteleri okunmuş. Bugün de romancılarımıza, şairlerimize, tiyatro yazarlarımıza, bestecilerimize ilham kaynağı olmuş. Türk halkını inceden inceye sevgi ve hoşgörü yolunda gerçeklik kaynağına akıtan bir veli olmuşsa" (Ergün 1991:12). Mahtumkulu ve divanı da Türkmen halkı için aynı yol gösterciliğe sahiptir.

Prof. Dr. Fuat Köprülü'ye göre Mahtumkulu aynı zamanda bir Nakşibendi şeyhidir. "BİR NAN GÖTÜRDÜ" adlı şiirinin şu dörtlüğünde bu konuya işaret vardır (Akt.Biray, 1992:523):

Bir gece yatırdım, Şah-ı Nakşibendi,
Keremi cuş eylep, bir nan götürdü,
Sağ elinde bade gülgun şarabı,
Sol elinde taze büryan götürdü.

Dünyada iyi insanların yaşamaya haklarının daha çok olduğunu nazara vermeye çalışır. Hümanist bir ruha sahiptir. Şiirlerinde insanlara, hep iyi ahlaklı olmayı tavsiye eder.

Mahtumkuluya göre insan bütün yaratılanların en şerefliisidir. İnsanların üstünlüğü fazilet ve takvalarıyla doğru orantılıdır. Ahiret hayatı insanın bu dünyada ölçülü ve bir muhasebe duygusu içinde yaşamasında çok önemli rol oynar. İnsanların yaşayışlarında ve davranışlarında yaratıcının rızasına uygunluk çok önemli bir ölçüdür. Filozof'un felsefi yorumunda insanlar; sevgiye, hoşgörüyeye, birlik ve beraberliğe, adaletli olmaya çağrılır ve benzeri insani kural ve kaidelerden bahsedilir. İnsanın, fiziki yapısının yanında bir de manevi yapısı olduğu bu iki yapının birbirini tamamladığını dile getirir. Mahtumkulunun üzerinde en çok durduğu, insanın ruhî, "psikolojik" yanısıdır. İnsan ruhunu kirleten, kendi deyimiyle fesada uğratan ahlaksızlık ve ahlaksızlığın temelini teşkil eden davranış bozukluklarıdır.

İnsanın Psikolojik Yapısı

Mahtumkulu'nun, divanında, şu iki dizede zikr ettiği dört kavram çok önemli yer tutar (Biray, 1992:438):

Ucb, riya, kibir, hased meta'nın,
Bölüp,rehzelere paylamayın mı?

Düşünüreye göre bu dört kavram, gerçekten insan için çok önemlidir. Çünkü bu dört kavram insanın manevi kalbine bağlıdır. Manevi kalbin balansı bu dört kavramın mahiyetine bağlıdır. Manevi kalb, cevherlere, latifelere, melekelere bir hazine olmak üzere, Yaratıcı tarafından inşa edilen bir meskendir.

Manevi kalbin;

- a) Dünyaya bakan penceresi,
- b) Latifelere bakan penceresi, olmak üzere iki farklı bakış açısı mevcuttur.

Tutarlı ve tekamül ettirici bir eğitimle bu bina sağlamlaştırılmazsa, insanın da ihtiyarını, iradesini (seçme hürriyetini) kötüye kullanmak suretiyle kalbi fesada uğrar. Neticede bu manevi bina kötülüklerle dolar. Kalbin latif melekelere bakan penceresi kapanır, insan da psikolojik huzurunu kaybedip mutsuz olur. İnsanın iradesini kötüye kullanıp kötülük yapa yapa kalbini (manevî kalp) bir daha aydınlanmamak üzere karartırdığını şu mısralarıyla dile getirir (Biray, 1992:67):

Süthâr bolmuş âdemlerin yarısı,
Yüreğinden çıkmaz boldu karası,

O'na göre manevi kalb iman etmenin merkezidir. Yaratıcıyı arayan, O'nu isteyen ve varlığına delil ilan eden manevi kalb ve vicdandır. Manevi kalb, hayat malzemesini ararken, çaresizliğe düştüğü zaman çarçabuk bir dayanak noktası arar. Bu dayanak noktası ise kalb için "iman"dır. Veya iman ile elde edilebilir. Bu elde edilecek materyalde rol oynayan " basiret" tir. Basiret ise, insanın manevi gözü ve latifeleridir. İnsanın basireti manevi kalbe

bağlıdır. Nasıl ki, yüreğin görevini yerine getirmemesiyle insanın fizyolojik yapısının fonksiyonu sona erer. Öyle de basiretin kendisine bağlı olduğu manevi kalb, insanın psikolojik yapısında hayati rol oynar. Bir çok latifelere karşı merkez görevi üstlenen manevi kalb de fesada, dumura uğradığı zaman insanın manevi yapısı (psşik yapısı) bozulur. O zaman yaratıcı da görevsizliğini ilan eden ve varlığına ait delilleri reddeden manevi kalbe manevi mahrumiyeti netice verecek manevi bir mühür vurur. Çünkü insan iman sayesinde yaratıcının yeryüzündeki esmalarının tecelliyatını görebilir. Manevî kalb iman ışıklarından mahrum kalınca; karanlık, ıssız, zararlı tasavurların yuvası haline gelir ki yaratıcısı da onu bu görevsizliğinden dolayı bütün iyiliklere karşı kapalıdır damgasını vurur. Bu manevî mühürle damgalanan bir insanın da artık kurtuluşa eremeyeceği görüşündedir. Mutasavvif ve şair Mahtumkulu bu duruma düşen kişinin artık selamete ve saadete eremeyeceğini şu mısralarıyla dile getirir (Biray, 1992:63):

Akıl, göz hem ikbal, iman dördüsü,
Cuda kalsa, derman nedir, dert nedir,
Er yiğidin, bolmaz yüzde perdesi,
İkbâl yatsa, nâmert nedir, mert nedir.

Şairin yukarıdaki dizelerine baktığımızda aklın yanında hemen “göz”e yer vermektedir. Bu göz tabii ki fizyolojik sebeplerle çalışan fizikî organ olan göz değildir. Bu manevi gözdür. Yani “basirettir.” Fizikî organ olan göz ne kadar yaratıcının insana verdiği büyük bir nimet ise, basiret de diyebileceğimiz manevi göz de o derece büyük bir nimettir. Bu büyük nimet yerinde kullanılmakla yani aklın emrinde ve iman ışığıyla kullanıldığı vakit bütün kâinatı (evreni) manevi güzellikleriyle algılar, hisseder. Basiret lâtifeleri öldüren, dumura uğratan sebeplerle kör olursa dünya bütün genişliğiyle beraber o insan için küçük bir tecrit odası şeklinde görünür. Manevî kalbi sıkıntılarla dolar. Bu sıkıntıdan kurtulmanın yolu dürüst helal dairesinde yaşamakla mümkün olabileceğini şu beyitlerinde dile getirir (Biray, 1992:79):

Ey hakâret bile bakan bizlere,
Mecâz bilip münkir bolma sözlere,
Helâl lokma, yahtılık ber gözlere,
Tutgul, yakın bilgil, nân'u aşından.

Mahtumkulu akla ve aklın delillerine çok önem verir. Akıl insan için o kadar önemli ki, insanı bütün varlıkların üstünde bir makama oturtur. İnsan akıyla düşünür, akıyla konuşur. Akıl manevi kalbe bağlı külli ana duygudur.“Akıl, Allah’ın yarattığı ilk şeydir. O da ruh gibi son derece latiftir; bizim, ancak eserlerini görebileceğimiz kendisine ulaşamayacağımız değerli bir şeydir. Akıl, insan ruhunun bir sıfatı olarak da açıklanmaktadır.” (Sunar, 1974: 85):

Akıl kibre, kine, tamaha karşı kanaati öğütler bunların faydasız olduğunu gösterir, bu dünyaya aldanmamak gereğini anlatır. Akıl maddeye ve manaya karşı adildir. Bu yüzden insana da adil yol gösterir.(Ergün, 1991: 91):

Zihin, aklın aktivitesidir. Fikir ise aklın varlıklar arasında, varlıklar üstünde gezdiği bir duygu, bir aktivitedir. Akılda “hıfz” denilen insanın hayatında yaptıklarını, ettiklerini, öğrendiklerini muhafaza eden, saklayan ve ezberleyen bir güç vardır. Akıl önemli bir olayla karşılaşınca “sezgi” entüvizyon” denilen özelliğiyle bir anda faaliyete ve pratiğe geçer.

“Aklın, gönlün ve canın birlikte çalıştığı bunların birbirine destek olduğu, birbirlerini yönlendirdiği Yunus Emrenin de çeşitli şiirlerinde işlenmiştir.” (Ergün,1991: 93):

Can neye ulaşır ise, akıl da ona harcolur.
Gönül neyi sever ise, dil ani şerh etse gerek.

Mevlana da eserinde akla geniş yer vermektedir. Mesela; “Mevlana akıllı bir emire benzetmektedir. ...İnsan vücudunda ds akıl, bir emir görevini üstlenmiştir.” (Ergün, 1993: 129):

Ona göre insanda iman etmenin mahalli, akıl değil, manevi kalptir. Basiret de manevi kalbe bağlıdır. Manevi kalbe bağlı olan gerek”akıl” ve gerekse “basiret” görevlerini yaparken, isabetli görebilmeleri için, ”külli akla” (vahiy) e ihtiyaçları vardır. Çünkü “vahiy” külli bir akıldır. Kişinin akılı ise bireyseldir. Bireysel akıl yanılabilir. Şair; insanın vahiyle (Kur’anla) doğruyu bulacağını şöyle dile getirir (Biray, 1992:205):

Selcenerim imdi ağı karayı,
Dost, rakip, kardaşım, Hakkı, yaranı,
Okudum köterdim kitap Kur’anı,
Gider boldum, hoş kal, güzel Şirgazi.

Mahtumkulu’nun insan psikolojisinde manevi kalp, basiret ve akıldan sonra, insan için önem arz eden ikinci ayak “ucb”, “riya”, “kibir” ve “hased”tir. Bu kavramların bilinip, kavranması ve insanın bunların zararından korunması önem arzeder.

Bu dört kavramın belirtileri insanda karakter bozukluğu ve şahsiyet kayması neticesinde görülür.

1. Ucb; gurur, kendini beğenmişlik, ameline güvenmek gibi anlamlarda kullanılır. Ucb’un genelde ortaya çıkışı insanın ümitsizliğe, pesimizme kapıldığı zamanlarına rastlar. Bunlara kapılan insan azap duyar, mutsuz olur. Bundan kurtulmak için bir dayanak, bir çıkış yolu arar. Bakar ki, az iyiliği var, hemen o iyiliğe yapışır. “Bu iyilik beni kurtarır, bana yeter” der. Yeni iyiliklerin peşini bırakır, rahatına bakar. Düşünüre göre insanın ameline, yaptığı iyiliklerine güvenmesi, bel bağlaması insanın yanlış yola girmesine yeterli bir sebeptir.

2. Riya; sözlükte özü-sözü bir olmamak, inandığı gibi hareket etmemek, iki yüzlü olmak, gösteriş için yapılan davranış ve davranış bozukluğu anlamlarını kapsamaktadır.

Riyakâr insanın tutum ve davranışları birbiriyle zıtlık teşkil eder. Bu tezattan riyakâr insanda iki ben’lik, iki şahsiyet veya şahsiyetin parçalanması

ortaya çıkar. Psikolojide ferdiyet parçalanmaz, bir birlik ve bütünlük arzeder tezi mevcuttur. Şahsiyet de ben'lik duygusuna dayanan bir birlik ve bütünlüğü, insanın maddi ve manevi subjektif ve objektif cepheleriyle bütün vasıflarını ifade eder. İnsanda şahsiyet ikilemi oluşmuşsa insan normal olmaktan çıkmıştır. Bu dualizm çok kere insanın psikolojik yapısında bir çatışmayı, bir bunalımı netice verir. Bu şahsiyet kaymasından dolayı da riyakâr insan, toplumda beklediği saygıyı, sevgiyi de gereğince bulamaz. Bu özelliklere sahip insan bir kaos içindedir. Mutasavvıf Mahtumkulu'ya göre insan dört sebepten dolayı riya hastalığına tutulur (Söylemez, 2002:103):

1. İnsanın Yaratıcıya karşı olan iman, inanç noksanlığı.
2. İnsanın dünya malına karşı aşırı hırsı ve tama'sı.
3. İnsanın bir türlü tatmin olmayan şan, şöhret ve makam hırsı.
4. Kişinin psikolojik dünyasının bir bütünlük sergileyememesi.

3. Kibir; insanın kendini büyük görmesi, başka insanlardan üstün olmadığı halde, kendini üstün görme hastalığıdır. Gerçekten insanın sahip olmadığı halde, gurur, azamet, kibir gibi vasıflara sahip çıkıp, başka insanlara karşı üstünlük iddia etmesi, üstünlük taslaması, kibirli insanın ruh dünyası adına maraz belirtisidir. Bu hastalığa tutulan insan, çok kere olgunluğunu, kemalatını yeterli görüp, başka kemalatlara kalb kapılarını kapatır. Neticede kendisinde vehim, kuruntu duyguları gelişir. Olgun insan özelliğini kaybeder. Böyle bir insanın sözüyle hareket eden de zarar görür. Mahtukulu bu psikolojik hastalığa tutulanı şöyle yermektedir (Biray, 1992: 294);

Mağrur bolup gezme ömrün gülüne,
Savurlar sen bir gün hazan yeline,
Yüz yaşayıp düşsen ecel eline,
Sağından soluna bakança bolmaz.

Düşünre göre gurur, enaniyet, kendini beğenme ben'lik bir insanda bulunursa, fazilet ve güzellik namına o insanın sonu demektir. İnsan ben'lik denilen bu psikolojik hastalığın tesiriyle hem başkalarında bulunan güzellikleri ve olgunlukları fark edemez, hem de onlardan yararlanmayı hedeflemez. Bu durum da o insanın maddi ve manevi olgunlaşmasının sonu demektir. Bu psikolojik hastalıktan dolayı insanın kendini iyi bilmesinin kötü bir haslet olduğu dile getirilir (Biray, 1992:318):

Ne iştendir yatıp, nefsin beslesen,
Ahmaklıktır özün yahşi taslasan,
Her bâzârda revâç bolmak istesen,
Yahşılardan kesesinde pul bulgıl.

İnsanın kendini iyi görmesi olgunluğuna engeldir. Olgunluk, kemale erme, terakkiyat insanın yaratılışında mevcuttur. Yaratıcı her bir canlı için bir olgunluk, bir kemale erme, bir üst nokta tayin etmiştir. Bu üst noktaya ulaşmak için de bir meyil vermiştir. İnsanın asıl hayat kademesi de bu üst

noktaya ulaşılan hayattır. Büyük mütefekkir Mahtumkulu bu olgun hayat mertebesine hayat demektedir (Biray, 1992:37):

Mahtumkulu hûşyâr boldum uyandım,
Uyandım, örtendim, tutuştum, yandım,
Ma'nâ pazarında hayata döndüm,
Şirin gazel donun biçtim yarenler.

Mahtumkulunun divanında insan için kibir'in iyi bir haslet olmadığına yer verildiği gibi. Yunus Emrenin divanında da bu temaya yer verilir: " Bu dünyanın şerrinden emin olabilmek için önce kibir ve kini terk edip kendi kendine bir hayat yaşamalıdır. Nefis ta ezelden beri insanın düşmanıdır. Nefsin her an harekete hazır dokuz bin haşeratı vardır. Bunlara aldanıp uyan kişilerin yüzleri karadır. Can besleyen kişi nefse değil canın isteklerine uymalıdır (Ergün. 1991: 69).

4. Hased; sözlükte başkasının iyi hallerini çekememe, kıskanma gibi anlamları içermektedir. Hased öyle bir psikolojik bunalımdır ki, ilk önce o duyguya sahip olanı bitirir. Hased edilen, hased edenin o kötü duygusundan pek etkilenmez. Hased duygusu; sahibini psikolojik bir bunalıma sürüklediği gibi bu duygu bir süre sonra beraberinde insanda bazen fizyolojik rahatsızlıkları da getirir.

Mahtumkulu insan psikolojisinde ruh ve beden ilişkisine geniş yer verir. İnsan söz konusu olunca, insanın tahlil ve yorumu mevzu olunca, insanın her iki cephesi, fizyolojik ve psikolojik vevarlığı (ruh-beden) akla gelir. İnsan dünya hayatına gözünü açınca, gerçek hayat ile hayvani hayat ilişkisi başlar. Bu iki hayatı birbirinden ayırmak, sıyırmak mümkün değildir. Bunun sebebi de herhalde hakikî hayatın inkişafı ve olgunlaşması için bazı fizyolojik istek ve arzularına sahip çıkıp yerine getirmesi, bazılarına da (zararlı olanlar) iradesini kullanıp set çekmesinde gizlidir. Ruh-beden ilişkisi bozulacağı zamana kadar da bu ilişki devam eder. Bunun için düşünüre göre bu ilişki insani sağlam temellere dayanması gerekir. İnsan fiziki ihtiyaçlarını karşılamak için etik değerlerini göz ardı etmemeli. Manevi değerler üzerine kurulu bir hayattan vazgeçmemeli. Manevi değerler üzerine kurulu bir hayattan insanın asaleti, vakarı, mizaçı, karakteri olumlu gelişir. İnsanın psikolojik yapısını belirleyen bu kavramlardan Mahtumkulu karakter ve karakter tipleri üzerinde çok durur. Büyük düşünür yaşadığı devrin sosyal, ekonomik ve siyasi belirsizliklerinin toplumun sosyal yapısını değiştirdiğini bunun neticesinde de bir kısım insanların dalkavuklaşıp, menfaat karşısında kolay şekil değiştirdiklerini yani kaypak bir karakter yapısına büründüklerini aşğıdaki dörtlüklerinde dile getirip dert yanmaktadır (Komisyon, 1994):

Yahşı derde düşer ağlar yamana,
Nâmert kara görse, gelir amana,
Nasip eylep binse yörgür, amana,
Tanabilmez baş nedir, art nedir?

Düşünürün divanında “nefse uymama” “nefis terbiyesi” gibi insanın psikolojik yapısını ilgilendiren temalar da mevcuttur. Nefse uymama, nefis terbiyesi eğitimin çok önemli görevlerindedir. Çünkü eğitimin ana hedeflerinden biri de faydalı davranışları kazandırmak, zararlı davranışları bıraktırmasıdır. Bu da ancak faydalı iyi işleri yapmak, kötü zararlı işleri terk etmekle mümkündür. Bunu işleye işleye kendisine ait bir meleke, bir özellik haline getirmekle mümkündür. Yani bu ameliyeyi bir tez, bir ahlak haline getirmektedir. Bu ahlâkî tez de nefis terbiyesinden geçer. Nefis terbiyesi sonucu insanın iç ve dış bütünlüğü sağlanır.

Sonuç

Mahtumkulu'nun divanında insanı olgun ve faziletli kılan manevi ve ahlak endeksli değerlerin önemi dile getiriliyor. Bunun için aklın yanında hemen “göz”e yer vermektedir. Bu manevi gözdür. Yani “basirettir.” Yine düşünürün bu divanında insanlar; sevgiye, hoşgörüyü, birlik ve beraberliğe, adaletli olmaya çağrılır ve benzeri insani kural ve kaidelerden bahsedilir. İnsanın, fiziki yapısının yanında bir de manevi yapısı olduğu bu iki yapının birbirini tamamladığını dile getirir. Mahtumkulunun üzerinde en çok durduğu, insanın ruhî, “psikolojik” yanıdır. İnsanı, olgun insan vasıflarından uzaklaştıracak hem insan hem de toplum için zararlı hale getiren kötü insanın vasıflarından uzak durmayı nazara veriyor. İnsan ruhunu kirleten, kendi deyimiyile fesada uğratan ahlaksızlık ve ahlaksızlığın temelini teşkil eden davranış bozukluklarıdır. Bu davranış bozukluklarının temelinde “ucb”, “riya”, “kibir” ve “hased” kavramları yer alır.

Düşünürü göre insanda iman etmenin mahalli, akıl değil, manevi kalptir. Basiret de manevi kalbe bağlıdır. Manevi kalbe bağlı olan gerek”akıl” ve gerekse “basiret” görevlerini yaparken, isabetli görebilmeleri için, ”külli akla” (vahiy) e ihtiyaçları vardır. Çünkü “vahiy” külli bir akıldır. Kişinin aklı ise bireyseldir. Bireysel akıl yanılabilir. İnsanın vahiyle doğruyu bulacağını dile getirir:

Kaynaklar

- Bekmiradov, Ahmet (1987). *Andalip Hem Oğuznâmeçilik Debi*, Aşgabat.
Biray, Hikmet (1992). *Mahtumkulu Divanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
Ergün Mustafa (1991), *Yunus Emrede Tasavvuf ve Eğitim*, Malatya.
Ergün Mustafa (1993), *İnsan ve Eğitim, Ocak Yayınları*, Ankara.
Komisyon, (1994). *Mahtumkulu Şiirleri*, Mahtumkulu Edebiyat Enstitüsü, Bilimler Akademisi, Aşgabat.
Söylemez, Mikail (2009). *Türkmenistan'ın Sosyo-Kültürel Yapısı*, İzmir, Altın Kalem Yayınları.
Sunar Cavit, (1974), *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe* Ankara, A.U İlahiyat Fakültesi Yayınları.